

קיצתית חנה

סיפור חנה ושבעת בניה בארמית שבפי יהודי כורדיסתאן

יונה צבר

(א) הסיפור של חנה (מרים במקורות המדרשיים) ושבעת בניה נפוץ בספרות הקינות של יהודי ספרד והמזרח לט' באב¹. עיקר תוכנו מצוי בספרי היסטוריה, מדרש ופיוט קדומים ומאוחרים², והוא נחשב לסיפור־מופת על קידוש־השם ועל מסירות ודבקות בדת ישראל. לפיכך הוא שימש מקור השראה ליהודים נרדפים בכל עת ובכל מקום, בנוסף לרגשות החמלה והיגון שעורר בלב קוראים או מאזינים בימי צום ואבל. בספרות הדתית של יהודי כורדיסתאן, אשר השתמרה בכתב־יד הכתובים בניבים הארמיים שבפיהם³, מצויות שלוש גרסות של סיפור חנה ושבעת בניה. מהן שתיים בניב יהודי עמדייה, והן תרגום חופשי, מבואר ומורחב — כתוספת פרטים רבים מן המקורות המדרשיים — של הפיוטים 'אומללה יולדת השבעה' (והיא ארוכה, כדי שלושה־עשר עמודים בכתב־יד) ו'בת עמי תיליל ביגוניה' (קצרה, כשני עמודים), שהיו נפוצים בספרי הקינות של יהודי ספרד לתשעה באב. הגירסה השלישית המתפרסמת בזה, היא בניב יהודי זאכו⁴.

(ב) גירסת זאכו נראית המקורית ביותר, והיא אמנם מיוחדת בכמה פרטים של צורה ותוכן. היא קינה אֶפית בחרוזים ובה שלושים ושלושה בתים, עשרים ושניים הראשונים בסדר א"ב, ובנותרים רמוז שם המתרגם־המעבד: שמואל (ל) ברוך חזק⁵. רוב הבתים הם בני ארבע שורות, ואחדים בני חמש שורות. התוכן הוא מעשה־פסיפס

1 רכות עיבודים בערבית־יהודית ובפרסית־יהודית; עיין (להלן ברשימת המקורות): כהן, פרק ד; והשווה ע"צ מלמד, לשוננו מג (תשל"ט), עמ' 285; הירשברג, עמ' 59; 'אבישור, הספרות העממית של יהודי בבל בערבית־יהודית, פעמים 3 (סתיו תש"ם), עמ' 84.

2 עיין: כהן, עמ' קט ואילך; עמ' קכא ואילך; וכן אנציקלופדיה יודאיקה, ז, ירושלים תשל"ג, טור 1270-1272.

3 סקירה מפורטת של ספרות יהודי כורדיסתאן ימצא המעיין במבואות לספרי 'מדרשים' ו'אנתולוגיה': הספרות לתשעה באב, ובה ספרות קינות מיוחדת לנשים, היתה עשירה במיוחד; פרטים ראה במאמרי 'ליל־הזוא' ו'אסוף אסיפם'.

4 עמדייה וזאכו הן ערים סמוכות בכורדיסתאן העיראקית, סמוך לגבול תורכיה; פרטים על תולדות ישוכן היהודי ראה: א' בן־יעקב, עמ' 58-62, 71-81.

5 כנראה, המעתיק של כתב־יד ב (עיין לקמן, סעיף ג), הואיל והוא כותב בהקדמה לספר 'טעמי המצוות' (מהדורה צילומית): 'העתקתי בכתב־ידי מהכתב ידו של אבא ז"ל ועל ספר זה הוספתי בתרגום שלי את קינות תשעה באב'.

משוכח. הואיל והמעבד־המתרגם ליקט פרטים ממקורות מדרשיים שונים, והתעלם מהרבה פרטים אחרים שנראו לו זרים או מסיחים את הדעת; ⁶ וכמצופה, הוסיף הרבה נופך מן החיים בכורדיסתאן, או מוטיבים מסיפורי־עם כורדיים.⁷ אחד הפרטים המייחדים את גירסתנו הוא ששם הבן הקטן הוא עזרא,⁸ בעוד שבמקורות המסורתיים כל הבנים הם עלומי־שם. אינני יודע מדוע נבחר שם זה, אולי משום היותו נפוץ בין יהודי בכל ואשור. הצורה האפית של הסיפור וגם העיבוד הכללי של תוכנו הם בהתאם למסורת ממושכת של יהודי כורדיסתאן לגבי סיפורים ואגדות מקראיים ומדרשיים.⁹

(ג) הקינה נוסח יהודי זאכו מצויה בשני כתבי־יד: האחד הועתק בידי חכם חביב עלואן איש ירושלים ומצוי ברשותו, ובכית־הספרים הלאומי מצוי תצלום כתב־היד, וסימנו Fi194; השני הועתק בידי חכם שמואל ברוך מכתב־יד של אביו, חכם יוסף בנימין המנוח.¹⁰ ההבדלים בין שני כתבי־היד הם מעטים ביותר, ועיקרם בתחום הכתיב. הטקסט שלהלן הוא של כתב־יד א, ושינויי־נוסח חשובים יידונו בהערות.¹¹

(ד) יהודי כורדיסתאן כתבו את הניבים הארמיים שבפיהם באותיות עבריות, כפי שנהגו יהודים בלשונותיהם הן במזרח והן במערב. האותיות מציינות את העיצורים, והאותיות אהר"י את רוב התנועות. המעתיקים נוהגים להוסיף לפעמים ניקוד כדי למנוע ספקות בקריאה של מילים קשות, אך כדי להקל על הקורא שאינו דובר השפה הוספו ניקוד לכל הטקסט.¹² מיבטא רוב האותיות הוא כרוֹח בפי יהודי־המזרח ואינו

6 למשל, השמטת הפסוקים מהמקורות המדרשיים, שבהם משמיע כל אחד מבני חנה טענה ואסמכתא מדוע לא ישתחוה לפסל. ועיין לקמן הערות 34, 39, 50.

7 למשל, ההבטחה לנערים למנותם וזירי, אם יצייתו לו (ראה בתים 12, 21, 26); עיני האם נוטפות דם במקום דמעות, כמו כסיפורים כורדיים בבואם לתאר יגון או כעס רב (בית 19); גם כינויי המלך, כפּוּרָא (כופר) (בתים 2, 9, 10), סוּרַאייא (נוצרי) (31), רוּמַאייא (רומאי) (15) נראים כתוספות מקומיות. כיוצא בו, המלך מכנה את הבן הגדול הוּזַאייא דידי (יהודי שלי) (2), כינוי שהיה חביב על האגא הכורדי בפנותו אל מידוע יהודי בשעת רצון, אך לא היה מהסס לכנותו 'כופר' בשעת זעם (3, 17).

8 בכתב־יד א (עיין לקמן) השם כתוב עזרה (עיין בתים 20, 24, 28 במקור הארמי), אך בכתב־יד ב השם כתוב עזרא בכל המקרים.

9 המונח קיצתא (בסמיכות — קיצתית) מוצאו מערבית והגיע לארמית החדשה דרך פרסית־כורדית. משמעו הכללי הוא סיפור, עניין, אך הוא גם משמש כמונח ספרותי מיוחד לציון עיבוד אפי מחורז של סיפורי־גבורה מקראיים או מדרשיים. השווה, למשל, 'קיצתית שמשוך' (סיפור־הגבורה של שמשון, בחרוים, ריבלין, עמ' 210-228); 'קיצתית דוד וגלית' (מלחמת דוד וגלית, שם, עמ' 228-252). על פרטים של תוכן וצורה עיין שם, עמ' 80 ואילך.

10 עיין הערה 5 לעיל.

11 ראה הערה 8 לעיל, והערות 17, 33 לקמן.

12 שים לב: (א) הדגש בניקודנו מצייין הכפלה בלבד (דגש חזק), לרבות בעיצורים שאינם נכפלים בעברית המסורתית, כגון: מִרְי=mirre (אמר) ר כפולה, אֶא־axxa (כאן) כ רפה כפולה, בִּפְיִקְסָא=xaffiksa (מלכודת) פ רפה כפולה, מְיִסִית=mmēsīt (>bmēsīt) (תמות) הכפלה בראש מלה.

דורש הסבר מיוחד. האותיות בגדכפ"ת (כלי סימן דגש) מציינות מבטא קשה (פוצץ); מבטא רך (חוכך) מצויין בדרך כלל בגרש בראש האות (פרט לאות ך ולאות ף, שהן בדרך-כלל רפות). דגש מכפיל את האות הרפה: אַפְּא' בדגש מיבטאו axxa. שים לב גם למיבטאן של האותיות דלקמן (מופיעות לרוב במילים שאולות מכורדית ומערבית):

ג' מציינת שלושה עיצורים שונים: j (= Jew), č (= church), ž (= pleasure); ¹³ צ' מציינת ז נחצית (ערבית ז).

המתעניין בהשוואה בין הארמית החדשה והישנה ישים לב שמיבטא רוב העיצורים הקדומים השתמר, פרט לאות ח ולאות ע שהשתנו לאות כ' (רפה) ולאות א בהתאם (כפי שקרה במיבטא של יהודי אשכנז); כך, למשל, כ'משא מוצאה מחמשא (חמש), שוּאָה ¹⁴ משבעא (שבע). גם מבטא ברפה קדומה השתנה לר' (w) או תנועה, למשל: רווא (ruwwa) מוצאו מרברבא (גדול), כושיוא (kosiwa) מהשורש הקדום כבש (ירד). ¹⁵ בניב יהודי זאכו מיבטא ד' (רפה) השתנה לז, ות' (רפה) — לס' ¹⁶ סופרים עשויים לכתוב לפעמים ד'/ת' במקום ז/ס, ¹⁷ אך מבטאים אותן s/z.

(ה) הטקסט תורגם לעברית מילולית ככל האפשר, תוך מאמץ לשמור על סדר-המילים הארמי, לנוחיות המעיין המעוניין בידיעת המקור, אך בדרך כלל לא נשמרה החריזה שבמקור. מילים מוסגרות בין גרשיים מציינות תרגום יותר אטימולוגי של המקור, אך מילים מוסגרות בלי גרשיים הן תוספת להבהרת התרגום ואין להן מקבילות בטקסט.

- (ב) במקור משמשות אותיות אהו"י לרוב לציון תנועות ארוכות, אך הרבה פעמים גם לציון תנועות קצרות; בניקודנו משמשים פתח וסגול לציון תנועות קצרות (אפילו לפני אס-קריאה), ואלו קמץ וצירה — לציון התנועות הארוכות (ē, ā) המקבילות; חיריק מלא, וכן שורוק וחולם מלא עשויים לציון אף תנועה קצרה: אימי = immi (עמי); כולִי = kulle (כולו).
- (ג) שְׁנָא מציינ תמיד חוסר תנועה (= שוא נח), אפילו בראש מלה: בְּרוֹנִי = brōni (בני).
- (ד) הטעם במרבית המילים הוא מלעיל, בהברה שלפני האחרונה. אך יש מיליות כנות הברה אחת שאין להן טעם משלהן והן מבוטאות כנשימה אחת עם המלה העוקבת, דבר שמשתקף לפעמים גם בכתב, למשל: לַגְיָאוּיִן (במקום 'לא גיאויך' או 'לג יאויך') lagyāwīn (לא אתן), דִּיקְטוּלוּלִיָה (במקום די קטולוליה, די היא מלת זירוז כורדית) diqtulūle (מהרן הַרְגוּהוּ).
- 13 למשל: גוֹלִיָה = julle (בגדיים) (בית 4); גִּכִּין = čikīn (משום) (10); דְּגִמְיִי (20), ונדירות: דְּשִׁמְיִי (33) dišmine (אויבים).
- 14 המעתיקים נמנעים מכתובת שתי אותיות א רצופות בסוף מלה, ולכן הם עשויים להחליף את השנייה באות ה (בניגוד לכלל הרגיל): השווה אראה מן ארעא (ארץ). לפעמים נעלמה האות ע לגמרי: זורא מן זעורא (קטן).
- 15 השווה בעברית 'כבש (המטוס)', במשמע מישור או הדום המשמש לירידה ולעלייה.
- 16 השווה הוזאיא מן יהודאיא (יהודי), מיסויי מן מאתויי (אתא) (להביא).
- 17 הרבה יותר בכתב-יד ב, אך לפעמים גם בכתב-יד א, למשל: בת'רי (= אחריו, בית 4), מאצית' (= הקשב, צותח, 3). דמיאת'י (= דמעתו, 8); באידי'ית (1), אידי'וך (8) (= יד).

קיצתית חנה

(נוסח יהודי זאכו)

אִישְׁמוֹאוֹן קָאָלִי, גִּימְרָא תְּנָה, וּכְזָאוֹן מָא בְּרִילִי אֵלִי!
 אֶסְנֹאֲלִי שׁוֹאָה בְּנוּגִי, בְּדִלְלוֹתֵי־א מוֹקִימִינְאֲלִי;
 אֶסְנֹא גָאוֹ כֵּא זֹרָא, פֶּאָסִי גְּנֵהֲרָאוּא מוּדְ סִיְהָרָא, בִּישׁ כְּלִיָּא וִילִי אֵילִי;
 נְפִילוּ בְּאִידִית קִסְר כְּפוּרָא, לֹא זְדִיאֲלִי מִן אֵילֵהִית קִמְכְּאֵילִיקְלִי.

2

בִּיד גִּיגְרָא צְרִיכְלִי אוּהָא קִסְר כְּפוּרָא כּוּד שׁוֹאָה אַכְוֹאָסָא, וּמְרִילוּ: גִּדּוּמוֹן צְנָאם
 דִּיָּדִי!

קְרוּ, יָא זָאֵלָא רוּנָא וּשְׁהַרְזָא, הוֹזְאִיא דִּיָּדִי!
 גִּדּוּם צְנָאם וְלֹא תוֹרִיתִין כְּבְרָא דִּיָּדִי!
 הַבָּאן לְכַוּוֹא בְּנְפִלִיתִין בִּיד אָקָא, כּוּדְךָ גְּנָאפִיל טִינָא מִן שִׁמְיָי, בְּנְפִלִיתִין גּוּ כְּפִיכְסָא
 דִּיָּדִי.

3

גּוּ כּוּלָא מְגֵלְס קְמַגְאוּיכְלִי: יָא חְכוּמָא, מְאָצִיתִי אֵילִי!
 אָנָא לֹג גִּדְמִין גִּיר אֵילֵהִית קְמַכְּאֵילִיקְלִי,
 לֹא צְנָאם וּצוּרִיָּאָסָא וְלֹא פֶאָרִי גְּנְפִאֵילִי;
 מְרִי חְכוּמָא: דִּיקְטוּלוּלִיהִי! אוּהָא כְּפוּרָא מוּיְרִיכְלִי לִישְׁאָנִיהִי אֵילִי.

4

דְּרַחֵל בִּיד מְגִרְגוּשִׁי שְׁקִילִין, וְאֵל בְּתִרִי יְסֵרוּ אֵינְאָסִי,
 מוּשְׁלִיכְלוּ גּוּלִיהִי, וְאֵל אַרְאָה כְּטִירִין אֵל פֶּאָסִי,
 וּמוּסִילוּ יְמִיהִי דִּיד כְּזִיָּיא בְּאֵינָא וּמַחְצָרָא אֵל מוּסִי,
 וְאָנָא צְרִיכְלִי וּמְרִי: יָא יְמִי, כִּילִי כְּנוּשִׁית זְמַן וּדְלִלוּתֵיָּיהָ?

18 ועיין להלן, בסוף הכתים 4, 14. השווה כהנא, עמ' רעב: 'שבעה אחים יפיתאר וענוי רוח ואצילים ונוחים בכל מעשיהם'.

19 גם בקינת־הנשים לתשעה באב, מקוננת אם לתשעה בנים ומבכה על הבן התשיעי והקטן יותר מאשר על אחיו משום שהיה יפה־תואר ואהוב; ראה: י' צבר, ליל־החוא, עמ' 145, הערה 3, 5; עמ' 147, סעיף 4.

20 הבית הראשון משמש מעין פתיחה דרמאטית וכולל תמצית הסיפור כולו, ובו פונה הדמות הראשית אל המאזינים. השווה הפנייה אל רגש המאזינים בבית 7, שורה אחרונה.

21 עיין לעיל, הערה 7.

סיפור חנה

(תרגום עברי)

1

שמעו קולי, אומרת חנה, וראו מה קרה לי!
 היו לי שבעה בנים, בתפנוקים גידלתים ('הקמתים');¹⁸
 היה ביניהם אחד ילד קטון, פניו זוהרים כמו הסהר, יותר מתוק היה עלי (מכולם);¹⁹
 (כולם) נפלו בידי קיסר כופר, (אשר) לא ירא מהאל שבראני.²⁰

2

בזעם קרא זה הקיסר הכופר אל כל שבעת האחים, ואמר להם: עבדו את אלילי!
 קרב, הוי ילד גדול וחכם, יהודי שלי!²¹
 עבוד את האליל ואל תפר ('תשבור') את דברי!
 אם לא כן (תעשה) תיפול בצרה, כפי שנופל עוף משמיים, (כך) תיפול בתוך המלכודת
 שלי.²²

3

במושב כל השרים ענה לו: הוי המלך, הקשב לי!
 אני לא אעבוד אלא לאל שבראני,
 לא פסל ותמונות ולא כסף יועילוני;²³
 אמר המלך: מהר הַגְּדוּהוּ! זה הכופר האריך לשונו עָלַי.²⁴

4

מיד בגרירה נלקח, ואל אחוריו נאסרו ידיו,
 הפשיטו את בגדיו, ולאֶרֶץ השליכוהו על פניו,²⁵
 והביאו את אמו שתחזה בעיניה ותיאנח על מותו,
 והוא צרח ואמר: הוי אמי, אַיָּה נועם הזמן ותפנוקיו?²⁶

22 בכורדיסטאן הרבו הכתורים לטמון באדמה מלכודות כדי לצוד ציפורים ועופות. גם דימוי זה לקוח מההווי המקומי, ולא מצאתי בדומה לו במקורות האחרים.
 23 שמא יש כאן רמיזה להבטחה שנתן אנטיוכוס לילד השביעי: 'בשבועה היה מבטיחו כי עשיר ומאושר יעשהו' (כהנא, עמ' רא); והשווה (יוסיפון, עמ' 79): 'וישבע לו לעשות אותו עשיר בכסף ובהב ובמקנה רב'.
 24 ביטוי נפוץ בסיפורי־עם כורדיים, ומשמעו להיות חצוף ועז־פנים.
 25 השוה כהנא, עמ' רעד: 'ולכן תפסו והביאו החובלים כאשר צוו את הגדול ויקרעו את כותנתו מעליו ויקשרו את ידיו ואת זרועותיו לשני צדדיו'.
 26 השוה לעיל, בית 1, שורה 2; ולקמן, בית 14, שורה 4.

5

הם הִדָּאךְ מוֹסִילוּ אַכְוִינִית תְּרִי, וּדְמָאֵי כּוֹשִׁינוּא כְּעַגְבְּנוּאסָא,
 בְּלִי לִיבֵי קוּיָא וְיִלְיָה בִיד כְּלֵאקִית כְּוֹלֵאקִיתִיָאסָא,
 דְּוִיקִין וּקְמִקְרוּלִי קָם חֲכוּמָא בְּכִפִּיפִתּוּסָא,
 וּמְדִילִי: יָא בְרוּנִי, גִּדּוּם צִנָּאם מוּף כּוּלוּ מְלִיתִיָאסָא,
 וְלֹא שְׁמָאִיתִין כִּבְר גִּירִי, וְלֹא אוֹזִיפָא בֵיעֶקְלוּסָא.

6

נִי אֵילוּף, יָא חֲכוּמָא, לֹא מִיִּרְבִּיתִין כְּבְרוּף,
 מָא נִית אָהִית וּמִיִּלִי קְרוּף,
 כְּנֵהִי מִיסִית וּבְצִיעִית אָהִית וּצִנָּאמִי דִידוּף,
 כְּגִירִי פֶאֶרִי דִידוּף וּבְטִלִית מִן דּוּלְחוּף;
 מְהִי: דְשׁוּד קְטִלִלוּף וְלֹא סוּאִיתוּ, אֲנוּרִית לִינִי אַכֵּיא, כִּיאִיּוּף.

7

זִילו גְלֵאדִיָה אַל אַכְוִינִית תְּרִי, גּוּ כְּפֶאֶקִית יִמִי קְמֹזְבְּחִילִי;
 וְאַיָּיא צְרִיכֵלָא וּמְרָא: אָף, יָא בְרוּנִי, וּקָם צְדָרָא קִימְכְּפֶקְאֵלִיָה,
 הִדָּאךְ גְּוִילָא גּוּ דִימִי, מוּנְדִילָא גְּוִיָאנָא אֵלִיָה;
 מְזִידוּן גְּמֵאעָא קְחֶרִי וּגְמִי, וּחְזוּנוּן אֵלָא וְאֵל דְּנִיָּיא יָאֵלִי!

8

חִיף תָּא אַכְוִינִת טְלֵאקָא! דְּמִית קְמִיטִילִיָה, דְּמִאֲחֵי כּוֹשִׁאנוּא קְחוּרְתָא;
 מְהִילִי חֲכוּמָא: שְׁמוּאִין אֵילִי בְדִיָהא בְּקֶרְתָּא,
 וְאַנָּא מְרָמִינָא מְרֶתְבוּף, וּבוּזִינוּף תַּאכֶם וְאִידוּף הוּיָא רּוּמְנָתָא,
 מְרוּינוּף רִיש כּוּלוּ נְאִשִי, וְאִיבוּף פּוּיָא בְּקֶרְתָּא.

9

טְאֵלִי לֹא מְחִכִּיתִי אוּהָא מְחֲכוּיִי, יָא חֲכוּמָא, אָנָא לְגִיָּאוּן כְּאֵלִי,
 צִנָּאם דִידוּף צִינָא וּכִיפֶאֶלִי; אִינִי וּנְסִיָּיאֲתָא אֲחֵלִי, לְגְכֵאנִי וְלֹא גְשָׂאמִיָּא אֵילִי,

27 בכי חליגת-דמעוּת, אפילו של גיבורים ואנשי־שם, הם מוטיב אופייני בספורים כורדיים; השווה להלן, בתים 8, 15, 20; ריבלין, עמ' 109, 260.
 28 השווה כהנא, עמ' רעה: 'זאמר: מה נעים המות בכל צורה בעד יראת אלהים מורשת אבותינו'.
 29 תשובת הנער — השווה יוסיפון, עמ' 78: 'כי לך עוד לא תהיה תקומה וחיים... כי עוד יעשה נקמה גדולה כך ובורעך ויעשן אפו כך ובכל ביתך'. השווה בתים 16, 22 ו-24 לקמן.
 30 'ואל תשבע את חייך' היא קללה, ומשמעה 'שתמות צעיר'. נהוג בדיבור להוסיף לה ביטוי יופימיסטי זה, 'זה שאינו כאן', כדי להרחיק את הרעה מהמאזין.
 31 השווה בתים 14, 31. פרטים דראמטיים אלה אינם במקורות המדרשיים, לפיהם ציוה המלך סתם

5

כך גם כן הביאו את האח השני, ודמעותיו היו זולגות פלאים,²⁷
 אבל ליבו איתן היה בכורא הברואים;²⁸
 אחזוהו והקריבוהו לפני המלך בקלילות,
 ואמר לו: הוי בני, עבוד האליל כמו כל הגויים,
 ואל תשמע לדבר איש זולתי, ואל תעשה שטות ('איידעת').

6

אויה לך, הוי המלך, אל תאריך דברייך,
 מה הנך אתה ומהו ערכך,
 מחר תמות ותאבד אתה ואליליך,
 ייעלמו כספיך ותחדל ממשלתך;²⁹
 אמר (המלך): שיהרגוך ואל תִשְׁבַּע, זה שאינו כאן, את חייך.³⁰

7

הלכו התליינים אל האח השני, בחיק אמך שחטוהו,
 והיא צרחה ואמרה: אהה, הוי בני, ואל תִזְדַּק חִיבְקָתְהוּ,
 כך מגואל בדמו, השליכה את עצמה עליו;³¹
 הִרְבוּ, הִקְהַל, דַּאגוֹת ויגונות, והתאבלו עליה ועל אלה הילדים!³²

8

חבל על האח השלישי! בשעה שהביאוהו, דמעתי היתה זולגת דאובה;
 אמר לו המלך: הישמע לבקשתי זו
 ואני ארוממך ואעשך מושל, וידך תהיה רמה,
 אגדלך מעל לכל האנשים, ועל פיך ישק הכול ('ובך תהיה השאלה').³³

9

לי אל תספר זה הסיפור, הוי המלך, אני לא אקשיב ('אתן פְּנִי'),
 אלילך עץ ואבן הוא; עיניים ואוזניים לו, (אבל) לא יחזה ולא ישמע אותי,

להרוג את הנער ('אייר' ואחרים); השווה בבלי גיטין נז ע"ב: 'אפקוהו וקטלוהו'. לפי ספר המכבים (כהנא, שם) הוא עונה במכונות ובציפורני־ברזל ומת.

32 מכאן עדות ברורה, כי קינה זו היו קוראים בציבור, כדי לעורר רגש חמלה וחזרה, כיאה לתשעה באב.

33 הבטחה זו חוזרת גם בהמשך (בתים 12, 21, 26); והשווה נאום אנטיוכוס לכל האחים (כהנא, עמ' רעב): 'בטחו אפוא כי ותקבלו משרות ראשיות בעסקי'; ויוסיפון, עמ' 79 (לבן הקטן): 'ולעשותו משנהו ולהמשילו בכל מלכותו'.

נכ'רָא ופימא ואיזאסא ואקלאסא איתלי, וליבי פאלך איבו ולא גנפ'אילי, וליבי אַאניז
מינדי טאלי;

אַהית שי מוך צנאם דידוך וית, יא כפּוּרָא; גביתין, קו קטולִי!

10

יאלי ביד ג'צ'ב אוהא קיסר כפּוּרָא, ומרי: אַל זלאד מתסלמוליה,
שוד מטאוי מן פסרי ומכ'ליליה,
גכין מפולעזיליה ביד צנאם דידי, ביד גזאי קטלוליה,
שקולון מן דמיה והאם משתוליה!

11

כולו גלאדי גמעלו איליה, ביד סיפי דוהון קם קטליליה,
וקטיאלו איזי ואקלי, ופיסרי נגי נצלי קמאזיליה,
היל ימי ואכ'נואסי נפילו אילי,
ואיאי צריכ'לא ומרא: נאי, קויתי זילא ביד מאת אלי בריליה.

12

לביה בנדאיא, אכ'ונית ארכא — דמית קמיסילי קחורא ומריא,
מריליה חכומא: לא תוריתי כ'ברי, בוזינוך נזירא,
גיזי אכ'נואסוף מאטוף קטילילי, סילו מנדויי גו קורא,
כלי אהית שמוא מני, בתכמית אל רונא וזורא.

13

מגזייכלי ומריליה: חיה אל כ'ברוף, יא חכומא; בקבלך חכום כ'לאקא ולא חכום דידוך,
גינכי איהא מן זודנוסית עונות דינילא דיד נפילאן ביד איזוף,
לג שמאך ולא כ'פפאך קם צנאמי דידוך,
כ'לאקא שאקל חיפיתאן וחקאן מינוך.

14

נורא טפירי גו ליבי אוהא כפּוּרָא, מרי: דקטלוליה!
דרווליה גו כ'פאקית ימי, קם אינא זבווחולי!
נאי, איהא מא וילא סילא בריש דנייא טיפ'לי,
ימו גצרכ'אנוא וגימראנוא: נאי אילי, מא תילא ברישי תא (דנייא) גוונקי זלאלי.

34 שתי המילים חסרות בכתב-יד ב. ואמנם הן נראות מיותרות ופוגמות באורך השורה.

35 השווה תהלים קטו: ה-1; השוני מדברי הפסוק הוא לצורך החריזה במקור. במקורות המדרשיים (א"ר, סא"ר) מביא כל אחד פסוק מן התנ"ך כהוכחה נגד עבודה-זרה. כאן יש רק רמז לפסוקים שמוכיח האח הקטן בריכות עם הצורך.

36 עפ"י תהלים קטו: ח; והשווה גם להלן, בית 25.

37 השווה פס"ר: מ'יד נטלוהו ונתנוהו בתוך הטיגן וטגנו אותו; כהנא, עמ' רעז: 'הושלך אל תוך הדוד'; יוסיפון, עמ' 77 (לגבי האח הראשון); ויצו להביא מחבת נחשת וישימו אותה על האש ויאמר לכרות את לשונו ואת ידיו ואת רגליו, וכו'. ועיין לעיל, הערה 31.

אף ופה וידיים ורגליים לו, ואינו יכול לעבוד בהן ולא יועילוהו³⁴ ואין בו (יכולת) לעשות דבר נגדי;³⁵

אתה גם כן כמו אלילך הנך,³⁶ הוי הכופר; (אם) רוצה אתה, קום הרגני!

10

נתקף ('נכנס') בזעם זה הקיסר הכופר, ואמר: לתליין מסרוהו, שיבשלו מבשרו ויאכילוהו, מפני שלעג לאלילי, בעינויים הרגוהו, קחו מדמו וגם השקוהו!³⁷

11

כל התליינים נאספו עליו, בחרבותיהם הרגוהו, וקטעו את ידיו ורגליו, ואת בשרו חתיכות חתיכות עשו,³⁸ עד שאמו ואָחיו נפלו עליו, והיא זעקה ואמרה: אויה, כוחי אזל, בגלל מה שקרה לי.

12

ליבו מפרפר, האח הרביעי — בשעה שהביאוהו דאוב ומר, אמר לו המלך: אל תפר את דברי, אעשך וזיר, רָאָה אַחֶיךָ הַיָּאךְ הַרְגָתִים, הוּשְׁלַכּוּ לַתּוֹךְ קֶבֶר, אבל אתה שמע לי, תמשול על גדול וקטן (= כל אחד).

13

ענה ואמר לו: חבל על דבריך, הוי המלך; נקבל את שלטון הבורא ולא את שלטונך, משום שמרוב עוונותינו נפלנו בידך, לא נשמע ולא נשתחוה לפני אליליך, הבורא יקח את נקמתנו ו(יתבע) את זכותנו ממך.³⁹

14

אש בערה בליבו זה הכופר, אמר: מהר הרגוהו! שימוהו בחיק אמו, לנגד עיניה שחטוהו! אויה, מה (נוראה) היתה זאת (התלאה) שבאה על אלה הפעוטים,⁴⁰ אמם היתה זועקת ואומרת: אויה לי, מה בא על ראשי, על (אלה) הבחורים המפונקים. (אני בוכייה).

38 השווה כהנא, עמ' רעד: 'חתכו את אברי ושרפו את בשרי חתיכות חתיכות' (דברי הבן הראשון).
39 השווה א"ר (דברי הילד הקטן): 'זאנו נתחייבנו מיתה לשמים... אלא לסוף הקדוש ברוך הוא עתיד ליפרע ממך את דמינו'.

40 והשווה להלן, בית 32. אך בשורה הבאה הם מכונים 'בחורים'. רמז לגילם הרך של הילדים מצוי גם בסא"ר: 'אמר לה: תינקות הללו מנין לך, ואמרה לו: בניי הם'. המקורות המדרשיים מפרשים רק את גיל הילד הקטן: 'שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה' (סא"ר); 'בן שתי שנים וששה חדשים ושש שעות ומחצה' (א"ר); 'בן שש שנים ומחצה וב' שעות' (א"ר/בוכר). אך להלן, בית 20, נזכר שהוא היה בן חמש שנים, כנראה כדי ליישב את הסתירה.

15

סילי לְמִסוּנֵי יֵאלִית כְּמִשָּׂא בְּלִיבָא קִינָא וּבְכִכְּאִיָּא,
גִּמְרָנֹרָא: יָא יְמִי, צְבוּר קָם חֲכוּם אֵילְהָא אֱלֵאִיָּא,
שׁוּד אַזְאךְ כּוּד שׁוּאַה אַכְיֹואסָא בְּאִיז דוּהָא כְּפוּרָא וּרֹמָאִיָּא,
אִיהָא צְעַר בְּטָאנְכִ'לָא, גּוּגָא קָם בְּלֵאקָא לָא כִּיסִיָּא לְנִשְׂאִיָּא.

16

עֲגִזְלִי חֲכוּמָא אִיבִיָּה וּמְהִילִיָּה: יָא בְּרוּנִי, מְלִפְיֹנֹךְ,
צְנָאם דִּידִי בְּנִפְיֵאלֹךְ וּמֵאנִיָּאלֹ גִ'מוּךְ,
קִמְנָאִיבְלִי וּמְהִילִי: לָא תְכִלִּיתִין בִּיד צְנָאמִי דִידֹךְ,
בִּינְהִי מִיסִיתִין וּבְמִבְהִדִיל חֲכִמוּךְ,
אַהִית בִּיב מְלִיתוּךְ בְּצִיעִיתִין, וּצְנָאמִי דִידֹךְ אִימוּךְ.

17

פְּשִׁיטְלוּ גְלֵאדִי אִיזוּ אֵל סִיפִי דוּהוּן, קִמְזִבְחִילִי הִיָּא;
וּמְהִילוּ: הִנּוּרָא! מְשִׁתוּלִי כְּפִנָּא מְאִיָּא!
מְהִילִי אֹוּ רוּוִית גְּלֵאדִי: יָא כְּפוּרָא, חֲקוּךְ אוּהִלִי, בּוּהָא קִיטְלָא יְמוּךְ בְּכִנְאִיָּא;
פִּישְׁלִי בִּיהָאֹוּרָא רֹחֵאִי וּמוּנְדִיָּא קָם שְׁמֵשָׁא, תְּרִי יוּמִי וּלִינְאֹוּסָא בְּנְהָאִיָּא.

18

צְרִיכְלִי יֵאלִית אִישְׁתָּא, דְּמִית קִמְיִסְרִילִיָּה בְּזִינְגִירִית פְּרִיזְלָא וּקְפִילָא,
כִּימִיד גִּזְיִלִיָּה צְנָאם לְשִׁי פְּשָׁלָא בְּרֵאֱלָא;
מְהִילִיָּה: יָא חֲכוּמָא, לָא חֲמִלִית! הִיָּא קְטוּלִי! כְּלֵאקִי וַיְלִי אִיבִי כְּפִילָא,
לֵג תוּרְךָ וְצִיִּית אֵילְהָן, גִּינְכִין לָא גְטוּילָא.

19

קִימְלִי חֲכוּמָא, בִּיד גִּיגְרָא מְרִי: דְּקְטוּלִיָּה אַפּוּהָא! שׁוּד יְמִי כְּיִנְיָא קָם אִינָא!
פִּישְׁלוּ בְּקֵטָאלָא דִּידִי בִּיד גִּנְאִי, וַיְמִי דִימָא גְּנָאקִיטְנֹוּא מִן אִינָא,
גִּימְרָאנֹוּא: יָא כְּלֵאקָא, לִיבִי אִיבוּךְ גִּימְצְבְּרָאנָא,
בְּלִי לְפִיש גּוּ צְבוּר, לָא כִּיאַן מָא אוּזְאנָא.

20

רְאִילִי יֵאלִית שׁוּאַה, כִּימִית קִמְיִסִילִי יְסִירָא וּמְקוּצָא, וְעוּמְרִי כְּמִשָּׂא שִׁינִי,
אִינִי מוּרְמִלִי אֵל שִׁמְיִי, וּבְכִכְּאִיָּא גִימְרָנֹוּא: יָא אֵילְהָא, מְכִלִּיצְלִי מִן דְּנְיָא דְגִמְינִי!

41 עיין בית 32 על הגמול שהובטח להם.
42 השווה כהנא, עמ' רעב: 'וקבלו עליכם את ארחות החיים של היוונים וקחו חלק בהם והתענגו בעלומיכם'.

15

הובא הילד החמישי בלב יוקד ובככי,
אמר: הוי אמי, היי איתנה בפני גזירת אל עלין,
שניהרג ('שנלך') כל שבעת האחים ביד זה הכופר והרומאי,
זה הצער נסְקָלְנו, (כי) אף פעם לפני הבורא לא יישכח.⁴¹

16

נלאה ממנו המלך ואמר: הוי בני, אלמרך,
אלילי יועילך ויסיר דאגותיך;⁴²
ענהו ואמר: אל תבטח באליליך,
מחר תמות ויתבזה שלטונך,
אתה יחד עם עמך תאבד ואלילך עמך.

17

פשטו התליינים את ידם אל חרבותיהם, שחטוהו מיד;
ואמר להם: הושיעו! השקוני קצת מים!
אמר לו גדול התליינים: הוי כופר, כך מגיע לך ('זהו מחירך'), שבזה הקרג אמך תחזה;
היה מוציא ('נותן') את רוחו והוא מושלך לעיני השמש, שני ימים ולילות גונח.

18

זעק הילד השישי, בשעה שאסרוהו בשלשלת ברזל ובמנעול,
כאשר ראה את האליל, גופו היה אחוז רעדה;
אמר לו: הוי המלך, אל תמתין! מהר הרגני! בוראי ערב בעדי,
לא נפר את מצוות אלוהינו, כיוון (ששום דבר אחר) אינו שווה לה.

19

קם המלך, בחימה אמר: מהר הרגוהו אף זה! שאמו תחזה לפני עיניה!
החלו להרגו בעינויים, ואמו דם היה נוטף מעיניה,
אמרה: הוי הבורא, לבי כך אני מחזקת,
אבל אין (בי) עוד כוח-סבל, לא אדע מה אעשה.⁴³

20

רעד הילד השביעי, כאשר הובא אסור וכבול, וגילו חמש שנים,⁴⁴
עיניו הרים לשמים, ובככי אמר: הוי אלוהים, חלצני מאלה האויבים!

43 הדברים שכבתיים 17, 18, 19 אין בדומה להם במקורות האחרים; ועיי' גם הערה 7 לעיל.

44 עיי' הערה 40 לעיל.

מֵרְאֵי יָמַי: יָא בְרוּנִי, עֲזֹרָה, אֲשַׁכּוֹר כְּלֶאקָא דִידוּךְ, תְּכוּל אִיבִי וּמְפֹאֲצִינִי,
וְלֹא שְׁמַאִית כְּבֵר דְנִיָּיא כְּפוּרִי מְגִילְטָאנִי וּמְגִירְטָאנִי.

21

שְׁמוּאֵ, יָא בְרוּנִי, מְהִילִיה חֲכוּמָא, כְּבִרִי לֹא תוֹרִיתִי,
גִּדּוּם צִנָּאם דִּידִי וְלֹא מְכַלְפִּיתִי,
בוֹדִינוּךְ וְזִירָא, חֲכָמַת אֵל כּוּלוּ וְלֹאֲתִי,
כוּלוּ פִישִׁי גִוְלִמְנוּאֶסוּךְ, וְחֲכוּם דִּידִי אָהִית מְזַכְרִיתִי.

22

תָּא מְנִי גְמַחְכִּיתִי אוּהָא מְחֻכּוּנִי, יָא צִלּוּמָא, מוּ לַג וְדָאִית מִן כְּלֶאקָא?
מֵאֲטוּךְ שׁוֹקֵן אֵילֵהִי, אֲפִילוּ חֲבָאן אָאֶסִין לְכַנְאַקָא,
מֵאֲטוּךְ גְּבִיתִין גִּדְמִין צִנָּאֲמִי דִיד לְחֵלוּ גּוּ נְפִאֲתָא וְלֹא לִיָּיאקָא,
לְחִיף אֵל עֲקִילוּךְ, גְּבִיאֲזִינוּךְ מְשִׁיזוּנוּךְ, תָּא חֲכוּם לֹא גְנַפִּאֲתִי, אָאֶסִית לְשׁוֹנָקָא.

23

שׁוֹקְלִי מְגַחְחִדִי, יָא בְרוּנִי, וְאוּז כּוּדְךְ גִּימְרוּנוּךְ;
בַּס מְתוּוֹינִי צִנָּאם דִּידִי גּוּ עֶסְכֵר, וְאַסְקִסִי מְנִדִינָא קֶאמִי טְאֶלוּךְ,
פִּקֵט אָהִית כּוּף אֵילָא וּמִיסִילָא טְאֶלִי, בְּנִפְאֲנִית אָהִית וְנֹאשִׁי דִידוּךְ,
אַכְנוּאֶסוּךְ קְטִילִילִי, בְּלִי אָהִית זֹרָא נִית, לֹא גְהֶאֱנִילִי אִיבוּךְ.

24

מְגוֹזְבְּלִי עֲזֹרָה וּמְרִי: יָא חֲכוּמָא, אַכְנִין פִּרְמִן אֵילְהָא גּוּ אִינִן וְרִיש רִישָׁאן כְּקַבְלְכִנִי,
אִינְכֵן קְטָאִיתִי וְרִיזָאן מִן אִיקְרָא, צִנָּאֲמִי דִידוּךְ לֹא גְגִדְמְכִנִי,
בְּחִיר קְטִילִיתָאן גּוּ גֵן עֲדָן אֲמִית אֵלְהוּ הַנְּבִיא בְּזַבְרִכִנִי,
בְּלִי אָהִית וּמְלִיתוּךְ בְּנַפְלִיתוּן גּוּ גְהַנֵּם, וְאַלוּכוּיִן בְּגַכְכִּכִנִי.

25

וְלוּךְ, מָא לֹא כִיאִיתִין, צִינָא וּכִיפָאלוּ צִנָּאֲמִי דִידוּךְ,
גּוּ מְנִדִית נְגַ לִיכּוּ, לֹא עֲיִינְתָא וְלֹא כִאֲנִי גְיִיאֲנִילוּךְ,
לֹא תָא כִיא שׁוּלָא בְּנַפְאִילוּךְ, וְלֹא מִן כִיא אָקָא אֲמָצִי מְכַלְצִילוּךְ,
וְל פִישְׁלוּךְ רוּנִית מְלִיתָא, בְּלִי גְחִיל נִית מוּךְ צִנָּאֲמִי דִידוּךְ.

45 עיין לעיל, מבוא, סעיף ב.

46 השווה דברי העידוד להלן, בתים 27, 29 וההערות שם.

47 השווה בבלי גיטין נו ע"ב: 'חבל עלך קיסר, חבל עלך קיסר!'

48 השווה גיטין, שם: 'אמר ליה קיסר: אישדי לך גושפנקא וגחין ושקליה; אי"ר: זוהרני משליך טבעתי לארץ לפני הצלם והגביהה כדי שידעו הכל ששמעת לקולי'. כלומר, זו לא תהיה עבירה דתית, אלא כניעה פורמאלית לדינא דמלכותא; עיין הדין אצל כהן, עמ' קיג, על תכסיסים מעין אלה במשפט הרומי.

אמרה לו אמו: הוי בני, עזרא,⁴⁵ הודה לבוראך, בְּטַח בו ושכחנו, ואל תשמע לדבר אלה הכופרים המטעים והמסיתים.⁴⁶

21

שמע, הוי בני, אמר לו המלך, דברי אל תפירונו,
עבוד אלילי ואל תסור ממנו,
אעשך וזיר, תמשול על כל המחוזות,
כולם יהיו משרתיך, ואת שלטוני אתה תנהל ('תסוכב').

22

למי אתה מספר זה הסיפור, הוי עריץ, האם לא תירא מהבורא?
היאך אטוש את אלוהי, אפילו אם אמות כחנק,
היאך תרצה שאעבוד אלילים שאין בהם שום תועלת ושום מעשה נאה,
אכן חבל על שכלך, רואני שהשתגעת,⁴⁷ לשלטון לא תועיל, תסולק (ממנו).

23

עזוב ויכוחים, הוי בני, ועשה כמו שאומר לך;
רק אושיב את אלילי במחנה ('צבא'), ואת טבעתי אשליך לפניו בשבילך,
אתה רק תתכופף אליה ותביאנה לי,⁴⁸ תרויח אתה ואנשיך (= קרוביך, בני עמך)
את אֶחֶיך הרגתי, אבל אתה קטן הנך, לא אהיך (לנגוע) בך.⁴⁹

24

ענה עזרא ואמר: הוי המלך, אנחנו את גזירת האל ברצון ('בעינינו ועל ראשינו') נקבל;
(אפילו) אם תקטע את שורשנו מן הקצה, את אליליך לא נעבוד,
אחרי שתהרגנו, בתוך גן-עדן עם אליהו הנביא נטייל ('נסתוכב'),⁵⁰
אבל אתה ועמך תפלו בתוך גיהנם, ועליכם נגתך.

25

הוי אתה, כלום לא תדע, עץ ואבן הם פסיליך,
שום דבר-תועלת אין בהם, לא סעד ולא חיים יתנו לך,
לשום עסק לא יועילוך, ומצרה לא יוכלו לחלצך,
אמנם נהיית גדול האומה, אבל בער הנך כמו פסיליך.⁵¹

49 השווה כהנא, עמ' רעז: 'עליו חמל העריץ, וכו'; ובדומה בא"ר: 'אמר לו קיסר: אחיך שבעו ימים ושבעו חיים וראו טובה ואתה קטן, וכו'; ועיין כהן, שם, על מקבילות בספרות המארטירולוגית הנוצרית.

50 אין בדומה לכך במקורות האחרים בהקשר זה. על תפקידו של אליהו כמלווה צדיקים בגן-עדן, עיין: פרקי דרבי אליעזר, פרק טו.

51 עיין לעיל, הערה 35.

26

אֵל גּוֹלְמָנְאֲתָא דִּדְיָה צְרִיכְלִי תְּכּוּמָא וּמְרִי: מִיסוּלָא חֲנָה קָאמִי!
מְרִילָא: יָא חֲנָה, מָאָר תָּא בְּרוּנְךָ כְּאִיף קָם צְנָאמִי,
בְּכִיאִיתוֹן אֶהֱאָת וּבְרוּנְךָ, וּבְזוּנִי נִוְיָא, תְּאָכְס אֵל כּוּלֵי חוּכְמִי,
יָא חֲנָה, כְּמֵאֲלִי אוּז אִימָאָרָא וּמִימּוֹרֵי אִימִי.

27

בְּרוּנָא צְרִיכְלֵא חֲנָה וּמִיָּרָא: יָא בְּרוּנִי, כְּלֵאקָא כִּיאִי בְּצוּרִי,
אָנוּאֲלִי כְּלֵאקָת כּוּלָא דּוּנִי, אַרְאָה וּשְׂמִי וּבְתָאָרִי,
יָא בְּרוּנִי עֲזָרָה, וְלוּוּ אָאֲסִית קִיטְלָא אָפֵאֶהֱיָת מוּף אַכְ'וּאֲסוּף, לָא כִּיפִיתִין קָם צִינָא
וּכִיפִית עֲגוּרִי,
גִּדּוּם כְּלֵאקִית גִּימְדָאכֶר שׁוּאֲלִי חִירִי.

28

רְאִילִי עֲזָרָה מִן קְתִרִיתִי וּמְרִי: יָא יִימִי, שׁוּקְלִי אָאזִין כְּסְלוּהוֹן,
מָאָר אָגִיבְלוּ שׁוּד אוּזִי אֵלִי בְּלוּבוּהוֹן,
אַכְ'וּאֲסִי קְטִילִי, וְלָא גִ'דִּימְלוּ צְנָאמִי דּוּהוֹן,
כִּי לִיזִין אָנָא בְּשִׁטּוֹף מְנוּהוֹן,
כְּלֵאקָא כִּיאִי בְּצוּרִי דִּידי וּדּוּהוֹן.

29

וְאִי דְמָא קִימְלָא יִמִי קְמִכְ'פִּקְאֲלִי וּמְרָא: אָף, יָא בְּרוּנִי, כְּמָא מִן כִּ'זִּינִיאָנוּאֲסִי קְמִמְצְנּוּךָ,
וּכְמָא גְהִילִי אִיבוּךָ וּקְמִמְרוּיָנוּךָ,
מוּף אַבְרָהָם דִּיד מוּקְרוּלִי יַצְחָק בְּרוּנִי קְרָבָן, הָאֲדָךְ קְרָבָן רִישׁ אַכְ'וּאֲסוּךָ מְקְרוּנוּךָ,
חֲכוּם אִילְהָא כְּקַבְלָךָ, בְּנֵהִי גוּ גוּן עֲדוֹן בְּכִ'זִּינִיאָנוּךָ.

30

כִּילִי נְכִילִי, יָא בְּרוּנִי, גְבָאן מְנוּף אָזִית כִּיס אַבְרָהָם כְּאִבִּינִי, אֲמִרִיתִי: לָא גְאִית
בְּגִינִיאָנוּךָ,
אֶהֱיָת כִּיאִ יֵאלָא קְרָבָן קָם כְּלֵאקָא מְקְרוּלוּךָ,
כְּלִי יִמִי כּוּד שׁוּאָה לְלוּנְכִי דִידָא מוּקְרוּלִיא קְרָבָן תָּא מְחוּבִית כְּלֵאקָא דִידוּךָ,
וְלָא תְּרִיכְלָאן נְצִי דִידִיהָ, דִּיד מוּצִילִי גוּ תוּרְהָ: לָא גִ'דְמִית גִּיר אִילְאֶהֱיָת
קְמִכְ'אִילִיקְלוּךָ.

52 השווה כהנא, עמ' רא: 'קרא המלך את האם לעזר והיה מפתה להיות יועצת לתשועת הנער';
ובדומה שם, עמ' רעז; 'וסיפון, עמ' 79.

53 השווה כהנא, עמ' רא: 'בבקשה ממך הבט אל השמים ואל הארץ, וכו'; ובדומה יוסיפון, שם.

54 כנראה מבוסס על יוסיפון, שם: 'ועוד היא מדברת ויען הנער ויאמר: למה תאחרוני ולא תעזבוני
(ואולי צ"ל: תאחריני ... תעזבני?) ללכת אל אחיי הקדושים'.

26

אל משרתיו קרא המלך ואמר: הביאו את חנה לפני!
אמר לה: הוי חנה, אמרי לבנך שישתחוה לפני אלילי,
תחיו את ובנך, ו(גם) אעשנו וזיר, ימשול על כל ממשלתי,
הוי חנה, די לנהל ויכוחים ('אמירה ומאמרות') עמי.⁵²

27

לבנה קראה חנה ואמרה: הוי בני, הבורא יודע בסודות,
הוא הוא בורא כל העולם, ארץ ושמים וימים,
הוי בני עזרא, ואפילו אם תיהרג אף אתה כמו אהך, אל תשתחוה לפני עץ וגושי
לכנים (שרופות),
(אלא) עבוד את הבורא המנהל עניינים מתמיהים.⁵³

28

רעד עזרא מיגונו ואמר: הוי אמי, הניחי לי ללכת אצלם,⁵⁴
מה שירצו שיעשו לי, כלבכם,
את אחי הרגו, ולא עבדו את אליהם,
הלא אין אני יותר טוב מהם,
הבורא יודע את הסודות שלי ושלם.

29

ובאותו רגע קמה אמו, חיבתהו ואמרה: אהה, הוי בני, כמה משדי הניקתיך, וכמה
טרחתי בך וגידלתיך.⁵⁵
כמו אברהם שהקריב את יצחק בנו קרבן, כך קרבן (נוסף) על אחיך אקריבך,
את גזירת האל נקבל, מחר בתוך גן-עדן אָראך.⁵⁶

30

אפס כוחי, הוי בני, אבקש ממך שתלך אצל אברהם אבינו, תאמר לו: אל תתגאך
בעצמך,
אתה ילד אחד קרבן לפני הבורא הקרבת,
אבל אמי כל שבעת ילדיה הקריבה קרבן בשביל אהבת בוראך,
ולא זנחנו את מצוותו, אשר ציוה בתורה: לא תעבוד אל זולת בוראך.⁵⁷

55 השווה כהנא, שם: 'בני רחם עלי אשר נשאתיך תשעה חדשים בבטני ושלש שנים הניקתיך וגדלתיך, וכו'': ובדומה ביוסיפון, שם.

56 השווה כהנא, שם: 'אל תירא את התלין הזה, כי אם מהיותך ראוי לאחיך תשא את המות למען אשוב אקבל אותך ואחייך בעת הרחמים'; יוסיפון, שם: 'ואל תירא בני את האכזר הזה... לך בני דבוק באחיך ותהיה כגורל תפארתם ואני אבוא עמכם שמה ואשמחה עמכם ככיום חתונתכם וכו'':

57 השווה אי"ר: 'בני לך אצל אברהם אביכם ואמור לו, כך אמרה אמי, אל תזוח דעתך עליך, וכו'':

31

חָמְלוּ גְלָאדִית חֲכוּמָא רִישׁ יֵאלָא זֹרָא, גוּ כְּפֹאקִית יַמִּי קְמִזְכְּחִילִי, אִינָא בְּכִזְאִיָּא,
נְפִילָא יַמִּי רִישִׁי, כְּכִילָא וּשְׁנִילָא הֵל מְפִיקְלָא רוּחָאִיָּא;
אִילָא וְאֵל יִלּוּנְכִי דִידָא דוּקְלוּ כּוּלוּ נְאֻשִׁי עֲזָאִיָּא,
מָאד חֲכִימְלִי אִיבוּהוּן אוּהָא קִיסֵר כְּפוּרָא וּסוּרָאִיָּא.

32

זִילִי חֲסִית בַּת קוּל בְּאָרְכָא דְפְנָאסִית עוֹלָם וּמְרִי: נָא תְנֵה, טְוִילְךָ וְהַנְיִיאֲלֶךָ,
מוּנִיכִילָאן וּכְזִילָאן אַאקִית טִיפְלִי דִידְךָ וְאָקָא דִידְךָ,
מָא דִיד אַוּלִי אוּהָא כְּפוּרָא בְּרִישְךָ וּקְטִילִי יִלּוּנְכִי דִידְךָ,
כְּלֵאקָא פְּאִירִיאֲלָא בְּכִוּוּשִׁית עוֹלָם הֲבָא תָא בְּנוּנִי דִידְךָ וְטָאֲלֶךָ.

33

קְבוּלָא הִיבִי דִינִי, יָא כְּלֵאקָא, מְסָאֲרִיקְלָא בְּרִישׁ דְשִׁמְיִי דִינִי כְּרַבִּיתוּךָ,
מָאֲלִיז הִיָּא מְאָמְרִי בִיתָא מְקוּדְשָא דִידוּךָ,
מְכִיילוּ וּמְאֲקִימְלוּ מִיסִי דִינִי, מִיסִילִי מְשִׁיחַ מוּחִיבָא דִידוּךָ,
מְכִיפִיכִנִי וּפְשַׁקְכִנִי וּמְפַצְנְכִנִי בְּלִילִי וּבִיומָא שִׁימוּךָ.

- 58 השווה בתים 7, 14. סופה של חנה שונה במקורות השונים; בבבלי גיטין נז ע"ב: 'אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה'; בא"ר: 'לאחר ימים נשתטית אותה האשה ונפלה מן הגג ומתה'; ואילו בכהנא, עמ' רב, נאמר בפשטות: 'ואחר הבנים מתה האם'; ביוסיפון, עמ' 80: 'אז אמם הקדושה עמדה על פגריהם ותפרוש כפיה השמימה ותאמר... ויהי כדברה זאת שילמה נפשה ותצא רותה ותפול על פגרי בניה ותלך עמם'.
- 59 השווה בבלי גיטין נז ע"ב: 'צתה בת קול ואמרה: אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט); פס"ר: 'אמר הקדוש-ברוך-הוא: לעתיד לבוא אני משמח אותה בבניה'.
- 60 סיום זה אופייני לשירות אחרות של יהודי כורדיסטאן; השווה: ריבלין, עמ' 300.

ביבליוגראפיה ורשימת הקיצורים

- א"ר = איכה רבה (א, נ).
א"ר/כובר = מדרש איכה רבה, ערך ש' באבער (כובר), ווילנא תרנ"ט (תל-אביב תשכ"ד, עמ' 84 ואילך).
בן-יעקב, א', קהילות יהודי כורדיסטאן, ירושלים תשכ"א.

31

עמדו תלייני המלך מעל לילד הקטון, בחיק אמו שחטוהו, (נ)עיניה רואות,
נפלה אמו עליו, בכתה והתעלפה עד שיצאה רוחה,⁵⁸
עליה ועל ילדיה היו כל האנשים אבלים,
מרוב שרדה בהם (באכזריות) זה הקיסר הכופר והנוצרי.

32

יצתה בת־קול בארבע פינות העולם ואמרה: הוי חנה, טוב לך ואשר־ך,
הבטנו וראינו את צרת פעוטיך ואת צרתך,
(כל) מה שעשה זה הכופר נגדך ('בראשך') והרג את ילְדֶיך,
הבורא יפרע זאת בטוב העולם לבניך ולך.⁵⁹

33

קבל את תחינתנו, הוי הבורא, רוקן על ראש אויבינו את חמתך,
מהר נא בנה את בית־מקדשך,
החיה והקם את מתינו, הבא את משיח חביבך,
נשמח ונעלוז ונשבח כלילה וביום את שמך.⁶⁰

הירשברג, ח"ז, רבינו נסים ב"ר יעקב מקירואן, חיבור יפה מהישועה, ירושלים תש"ל (הדפסה שנייה).
יוסיפון = ספר יוסיפון, ערך ד' פלוסר, ירושלים תשל"ט.
כהן, ג'ד, 'מעשה חנה ושבעת בניה בספרות העברית', ספר היובל לכבוד מ"מ קפלן, ניו־יורק תשי"ג,
עמ' קט-קכג.

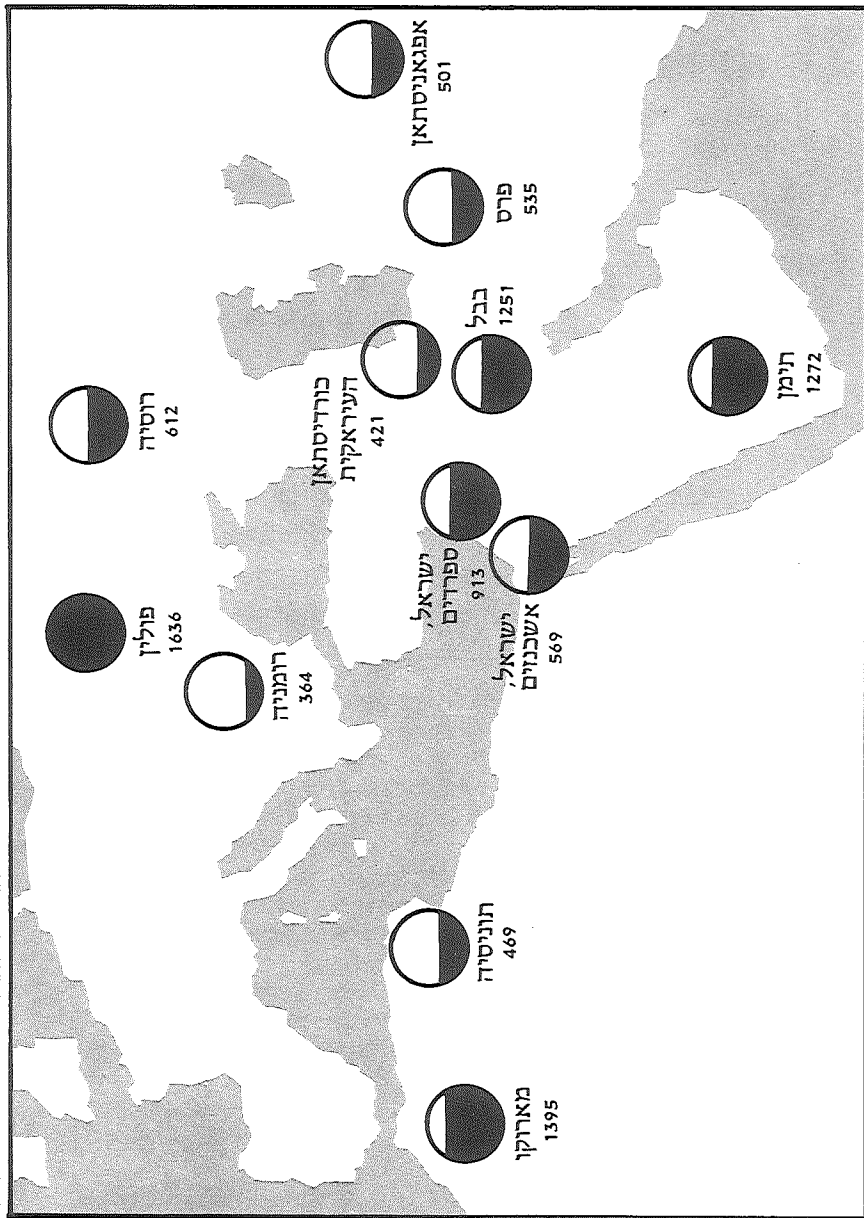
כהנא, א', הספרים החיצונים, ב (מקבים ב, ד), תל־אביב 1956.
סא"ר = סדר אליהו רבא (פרק ל).

פס"ר = פסיקתא רבתי, פרק מג (מהדורת מ' איש־שלום), תל־אביב תשכ"ג, עמ' קפ.
צבר, י', מדרשים בארמית של יהודי כורדיסטאן לפרשיות ויחי, בשלה ויתרו (יוצא בקרוב בהוצאת
האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים).

— — 'שני פירושים דרשיים להפטרט אסוף אסיפם (ירמיה ח: יג — ט: כג) לתשעה באב בניבים
הארמיים שבפי יהודי כורדיסטאן (זאכו ועמדיה)', יוצא בקרוב בדברי הכינוס הבין־לאומי לארמים
ולארמית (אוניברסיטת בר־אילן).

Sabar, Y., *Kurdistani Anthology, Selections from the Folk Literature of the Jews of
Kurdistan*, to be published by the Yale Judaica Series

—, 'Lel-Huza: Story and History in a cycle of Lamentations for the Ninth of Ab in the
Jewish Neo-Aramaic Dialect of Zakho', *Journal of Semitic Studies* 21 (1976), pp.
138-162

החלוקה האתנית של ספורי-העם המצויים באזרחי הספור העממי (אסעי) בחופה בסוף שנת 1980. במפה מיוצגות 12 הערות שמספר הספורים שגורשים מפי יוצאיהן הוא הגובה ביותר. באסעי-י היו במערב זה בסך הכל – 13,299 ספורים.